

ZAMONAVIY DARSLIK MATNLARI ASOSIDA O'QUVCHILARNING NUTQIY KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHNING INNOVATSION YONDASHUVLARI

*Abdullayeva Muattaroy Xaliljon qizi,
Quva tumani 60-umumiy o'rta ta'lim maktabi
ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi
Tel: +998 (91) 129-59-19
E-mail: h6223513@gmail.com*

Annotatsiya: Mazkur maqolada zamonaviy ona tili ta'limida darslik matnlarining o'quvchilarning nutqiy kompetensiyasini rivojlantirishdagi didaktik imkoniyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda matn bilan ishlashning nazariy asoslari yoritilib, o'quvchilarning og'zaki va yozma nutqini rivojlantirishga xizmat qiluvchi innovatsion yondashuvlar tavsiflanadi. Xususan, matn asosida tashkil etilgan interfaol metodlarning o'quvchilarda mustaqil fikrlash, mantiqiy tahlil qilish, muloqot madaniyati hamda ijodiy yondashuvni shakllantirishdagi ahamiyati ochib beriladi. Shuningdek, darslik matnlari asosida ishlab chiqilgan mualliflik metodlarining amaliy qo'llanilishi va ularning ta'lim samaradorligini oshirishdagi o'rni misollar asosida asoslanadi. Tadqiqot natijalari zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida tashkil etilgan matn bilan ishlash faoliyati o'quvchilarning nutqiy kompetensiyasini rivojlantirish, kommunikativ faolligini oshirish hamda ona tili darslari samaradorligini ta'minlashda muhim omil ekanligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: nutqiy kompetensiya, darslik matnlari, innovatsion yondashuvlar, ona tili ta'limi, matn bilan ishlash, interfaol metodlar, og'zaki nutq, yozma nutq, kommunikativ kompetensiya, ijodiy fikrlash.

**Инновационные подходы к развитию
речевой компетенции учащихся на основе
современных учебных текстов**

*Абдуллаева Муаттарой Халилжон кизи,
Учитель родного языка и литературы средней
общеобразовательной школы № 60 Кувинского
района Ферганской области*

Аннотация: В данной статье рассматриваются дидактические возможности современных учебных текстов в развитии речевой компетенции учащихся на уроках родного языка. Освещаются теоретические основы работы с текстом, а также анализируются инновационные подходы, направленные на совершенствование устной и письменной речи обучающихся. Особое внимание уделено интерактивным методам, основанным на работе с учебными текстами, способствующим развитию самостоятельного мышления, логического анализа, коммуникативной культуры и творческих способностей учащихся. Кроме того, представлены авторские методические подходы, их практическое применение и влияние на повышение эффективности образовательного процесса.

Результаты исследования свидетельствуют о том, что организация работы с текстом на основе современных педагогических подходов способствует развитию речевой компетенции, повышению коммуникативной активности учащихся и совершенствованию качества преподавания родного языка.

Ключевые слова: речевая компетенция, учебные тексты, инновационные подходы, обучение родному языку, работа с текстом, интерактивные методы, устная речь, письменная речь, коммуникативная компетенция, творческое мышление.

Innovative approaches to developing students' communicative competence through modern textbook texts

Abdullayeva Muattaroy Khaliljon qizi,

*Teacher of Native Language and Literature,
Secondary School No. 60, Quva District*

Abstract: *This article examines the didactic potential of modern textbook texts in developing*

students' communicative competence in native language education. The study discusses the theoretical foundations of text-based instruction and describes innovative approaches aimed at improving students' oral and written communication skills. Particular attention is paid to interactive methods based on textbook texts that foster independent thinking, logical reasoning, communication culture, and creative abilities. In addition, the article presents author-developed instructional methods, their practical application, and their contribution to enhancing the effectiveness of the teaching and learning process. The findings indicate that text-based learning activities organized in accordance with modern pedagogical approaches play a significant role in developing students' communicative competence, increasing their communicative engagement, and improving the overall quality of native language instruction.

Keywords: *communicative competence, textbook texts, innovative approaches, native language education, text-based learning, interactive methods, oral communication, written communication, communicative skills, creative thinking.*

Zamonaviy ta'lim tizimida kompetensiyaviy yondashuvni izchil joriy etish, o'quvchilarning mustaqil fikrlashi, muloqot madaniyati hamda nutqiy kompetensiyasini rivojlantirish ustuvor vazifalardan biriga aylandi. [6:2; 7:4] Zamonaviy ta'lim konsepsiyasida o'quvchining faqat grammatik bilimlarni egallashi emas, balki ularni turli kommunikativ vaziyatlarda amaliy qo'llay olishi, matnni tahlil qilishi, mustaqil xulosa chiqarishi va o'z fikrini og'zaki hamda yozma shaklda asosli bayon eta olishi muhim natija sifatida e'tirof etiladi. Shu nuqtai nazardan, ona tili darslarida darslik matnlarining didaktik imkoniyatlaridan samarali foydalanish hamda matn bilan ishlashning innovatsion yondashuvlarini amaliyotga joriy etish dolzarb ilmiy-metodik masalalardan biri hisoblanadi.

Ona tili ta'limining asosiy maqsadi o'quvchilarning til me'yorlarini egallashini ta'minlash bilan bir qatorda ularda nutqiy madaniyatni, mantiqiy va tanqidiy fikrlashni, matn bilan ishlash ko'nikmalarini hamda kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishdan iborat. Darsliklarda berilgan badiiy, ilmiy va publistik matnlar o'quvchilarning lug'at boyligini kengaytirish, matn mazmunini anglash, tahlil qilish, baholash va o'z munosabatini asoslab ifodalash uchun keng imkoniyat yaratadi. Biroq amaliyot shuni ko'rsatmoqdaki, matn bilan ishlash jarayoni ko'pincha matnni o'qish va qayta hikoya qilish bilan cheklanib, uning nutqiy kompetensiyani rivojlantirishdagi imkoniyatlaridan to'liq foydalanilmayapti. [4:4]

Zamonaviy pedagogik yondashuvlar matn bilan ishlashni o'quvchining faol bilish

jarayoniga aylantirishni nazarda tutadi. Bunday yondashuvlarda o'quvchi matnni tahlil qiladi, savollar yaratadi, voqealar rivojini davom ettiradi, dialog tuzadi, matnni transformatsiya qiladi hamda yangi mazmun yaratadi. Natijada o'quvchilarning og'zaki va yozma nutqi, mantiqiy fikrlashi, ijodkorligi va kommunikativ faolligi izchil rivojlanadi.

Mazkur tadqiqotning **maqsadi** zamonaviy darslik matnlarining o'quvchilarning nutqiy kompetensiyasini rivojlantirishdagi didaktik imkoniyatlarini tahlil qilish hamda matn bilan ishlashga asoslangan innovatsion yondashuvlarning pedagogik samaradorligini asoslashdan iborat.

Tadqiqotning ilmiy **yangiligi** darslik matnlari asosida o'quvchilarning nutqiy kompetensiyasini rivojlantirishga xizmat qiluvchi mualliflik interfaol metodlarining yagona metodik tizim sifatida tavsiya etilgani hamda ularni ona tili darslari amaliyotida qo'llash mexanizmlarining ishlab chiqilgani bilan belgilanadi. Xususan, "Matnni davom ettir", "Savol generatori", "Matn asosida dialog yaratish" va boshqa innovatsion metodlarning nutqiy kompetensiyani rivojlantirishdagi didaktik imkoniyatlari yoritiladi.

Tadqiqotning **amaliy ahamiyati** shundaki, maqolada tavsiya etilgan metodik yondashuvlar ona tili va adabiyot fani o'qituvchilari, metodistlar hamda pedagogika yo'nalishi talabarlari uchun darslik matnlari asosida o'quvchilarning og'zaki va yozma nutqini rivojlantirishga xizmat qiluvchi amaliy tavsiyalarni taqdim etadi. Mazkur metodlar o'quvchilarning nutqiy faolligini oshirish, matn bilan ishlash kompetensiyasini takomillashtirish, tanqidiy va ijodiy fikrlashini rivojlantirish hamda ta'lim samaradorligini yuksaltirishga xizmat qiladi.

Zamonaviy ona tili ta'limida nutqiy kompetensiyani rivojlantirishning nazariy asoslari. Nutqiy kompetensiya zamonaviy ta'lim tizimida shakllantirilishi zarur bo'lgan

tayanch kompetensiyalardan biri hisoblanadi. U o'quvchining til birliklarini bilishi bilan bir qatorda, ulardan turli kommunikativ vaziyatlarda maqsadga muvofiq, aniq va samarali foydalana olish qobiliyatini ham ifodalaydi. Nutqiy kompetensiyaning rivojlanganligi o'quvchining fikrini og'zaki va yozma shaklda ravon bayon etishi, suhbatdoshni tushunishi, muloqot jarayonida faol ishtirok etishi hamda matn bilan mustaqil ishlay olishi orqali namoyon bo'ladi.

Kompetensiyaviy yondashuv asosida tashkil etilgan ona tili ta'limida grammatik bilimlarni o'zlashtirish yakuniy maqsad sifatida emas, balki o'quvchining kommunikativ faoliyatini rivojlantirish vositasi sifatida qaraladi. Shu sababli dars jarayonida o'quvchilarning tinglab tushunish, o'qib anglash, og'zaki muloqot qilish va yozma fikr bayon etish ko'nikmalarini kompleks rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Bunday yondashuv o'quvchilarning til imkoniyatlaridan amaliy faoliyatda ongli va samarali foydalanishiga xizmat qiladi. [8:21]

Nutqiy kompetensiyani rivojlantirishda matn bilan ishlash alohida o'rin tutadi. Matn o'quvchilar uchun nafaqat til birliklarini o'rganish manbai, balki fikrlash, tahlil qilish, xulosa chiqarish va o'z munosabatini ifodalash vositasi ham hisoblanadi. Darsliklarda berilgan badiiy, ilmiy va publitsistik matnlar turli nutqiy vaziyatlarni yaratish imkonini beradi. Matn mazmunini tahlil qilish, asosiy g'oyani aniqlash, voqealarni qiyoslash, muallif pozitsiyasini baholash va matn asosida yangi g'oyalar yaratish kabi faoliyatlar o'quvchilarning nutqiy kompetensiyasini izchil rivojlantiradi.

Zamonaviy pedagogik yondashuvlarda matn bilan ishlash jarayonini interfaol metodlar asosida tashkil etish tavsiya etiladi. Bunday metodlar o'quvchini tayyor bilimni o'zlashtiruvchi emas, balki bilimni mustaqil izlovchi, tahlil qiluvchi va yaratuvchi faol subyekt sifatida shakllantiradi. Matnni davom ettirish, savollar yaratish, dialog tuzish, matnni transformat-

siya qilish va ijodiy topshiriqlarni bajarish kabi faoliyatlar o'quvchilarning nutqiy faolligini oshirish bilan birga, ularning mantiqiy, tanqidiy va ijodiy fikrlashini ham rivojlantiradi.

Shunday qilib, zamonaviy ona tili ta'limida nutqiy kompetensiyani rivojlantirish faqat til qoidalarini o'rgatish bilan cheklanmay, balki o'quvchilarni matn bilan mustaqil ishlashga, o'z fikrini asosli bayon etishga hamda samarali muloqot olib borishga tayyorlashni nazarda tutadi. Ushbu maqsadlarga erishishda darslik matnlarining didaktik imkoniyatlaridan oqilona foydalanish va innovatsion metodlarni ta'lim jarayoniga tatbiq etish muhim metodik ahamiyat kasb etadi.

Zamonaviy darslik matnlarining didaktik imkoniyatlari. Zamonaviy ona tili darsliklari kompetensiyaviy yondashuv asosida ishlab chiqilib, o'quvchilarning bilim olish faoliyatini faollashtirish hamda ularning nutqiy kompetensiyasini rivojlantirishga xizmat qiluvchi didaktik materiallar bilan boyitilgan. Darsliklarda berilgan matnlar nafaqat til hodisalarini o'rganish vositasi, balki o'quvchilarning mustaqil fikrlashi, mantiqiy tahlil qilishi, ijodiy yondashuvi va kommunikativ faoliyatini rivojlantirishga yo'naltirilgan muhim pedagogik resurs hisoblanadi.

Matn o'quvchining til birliklarini tabiiy nutqiy vaziyatda kuzatishi, ularning qo'llanish xususiyatlarini anglab yetishi hamda fikrni mazmunli va izchil ifodalash ko'nikmalarini shakllantirish imkonini beradi. Turli janr va uslubdagi matnlar bilan ishlash jarayonida o'quvchilar axborotni tanlash, tahlil qilish, taqqoslash, umumlashtirish va baholash kabi intellektual amallarni bajaradilar. Bu esa ularning nafaqat nutqiy, balki bilish kompetensiyalarining ham rivojlanishiga xizmat qiladi.

Ona tili darsliklarida uchraydigan badiiy, ilmiy-ommabop, publitsistik va axborot matnlari mazmuni hamda tuzilishiga ko'ra o'quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlariga mos

tanlangan. Bunday matnlar o'quvchilarning lug'at boyligini kengaytirish, adabiy til me'yorlarini o'zlashtirish, matn mazmunini anglash va unga nisbatan shaxsiy munosabat bildirish imkonini yaratadi. Ayniqsa, muammoli vaziyatlarni aks ettiruvchi matnlar o'quvchilarni fikrlashga, bahs-munozarada ishtirok etishga va o'z nuqtayi nazarini asoslashga undaydi.

Ta'lim amaliyoti shuni ko'rsatadiki, matnning didaktik imkoniyatlari undan qanday metodik yondashuv asosida foydalanilishiga bevosita bog'liq. Agar matn faqat o'qish va mazmunini so'zlab berish bilan cheklansa, uning rivojlantiruvchi salohiyati to'liq namoyon bo'lmaydi. Aksincha, matn bilan ishlash jarayoni interfaol metodlar, muammoli topshiriqlar, ijodiy mashqlar va hamkorlikdagi faoliyat bilan uyg'unlashtirilsa, o'quvchilar matnni chuqurroq anglaydi, o'z fikrini erkin ifodalaydi hamda yangi bilimlarni mustaqil ravishda egallaydi. [2: 5; 3: 6]

Shu jihatdan zamonaviy darslik matnlari o'quvchilarning nutqiy kompetensiyasini rivojlantirishning samarali vositasi bo'lib, ularni ta'lim jarayonida innovatsion metodlar asosida qo'llash pedagogik samaradorlikni sezilarli darajada oshiradi. Matn bilan ishlashning interfaol yondashuvlari o'quvchilarni passiv tinglovchidan faol ishtirokchiga aylantirib, ularning og'zaki va yozma nutqini tabiiy hamda izchil rivojlantirish imkonini beradi. (1-jadval)

Darslik matnlari asosida o'quvchilarning nutqiy kompetensiyasini rivojlantirishning innovatsion yondashuvlari. Zamonaviy pedagogik yondashuvlarda matn bilan ishlash o'quvchining bilish faoliyatini faollashtirish, mustaqil fikrlashini rivojlantirish hamda nutqiy kompetensiyasini shakllantirishning samarali vositasi sifatida qaraladi. Shu sababli ona tili darslarida darslik matnlaridan foydalanishda an'anaviy o'qish va mazmunni qayta hikoya qilish bilan cheklanib qolmasdan, o'quvchini faol muloqot, tahlil va ijodiy faoliyatga jalb etuvchi

Zamonaviy darslik matnlarining didaktik imkoniyatlari

Darslik matnining didaktik imkoniyati	Rivojlantiriladigan kompetensiya	Kutilayotgan natija
Matn mazmunini tahlil qilish	Nutqiy va tanqidiy fikrlash kompetensiyasi	Asosiy g'oyani aniqlaydi, xulosa chiqaradi
Savollar tuzish	Kommunikativ kompetensiya	Muloqot madaniyati rivojlanadi
Dialog yaratish	Og'zaki nutq kompetensiyasi	Erkin fikr almashadi
Matnni davom ettirish	Ijodiy fikrlash kompetensiyasi	Yangi g'oyalar yaratadi
Matnni transformatsiya qilish	Yozma nutq kompetensiyasi	Mustaqil matn yaratadi
Bahs-munozara	Ijtimoiy kompetensiya	Fikrini asoslab himoya qiladi

innovatsion metodlardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi.

Matn asosida tashkil etilgan interfaol faoliyatlar o'quvchilarning axborotni tahlil qilish, muammoli vaziyatlarga yechim topish, o'z fikrini asosli bayon etish hamda muloqot madaniyatini rivojlantirishga xizmat qiladi. Mazkur tadqiqot doirasida darslik matnlari asosida qo'llash mumkin bo'lgan bir qator mualliflik metodlari taklif etildi. Ushbu metodlar o'quvchilarning nutqiy faolligini oshirish, og'zaki va yozma nutqini rivojlantirish hamda ijodiy fikrlashini qo'llab-quvvatlashga yo'naltirilgan. [9: 112]

Taklif etilgan metodlar o'zining didaktik maqsadi va tashkil etish xususiyatiga ko'ra bir-birini to'ldiradi. Jumladan, **“Matnni davom ettir”** metodi o'quvchilarning tasavvuri va bog'lanishli nutqini rivojlantirishga xizmat qilsa, **“Savol generatori”** metodi matnni chuqur anglash, tahliliy fikrlash va mustaqil savol tuzish ko'nikmalarini shakllantiradi. **“Matn asosida dialog yaratish”** metodi esa kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish, fikr almashish madaniyatini shakllantirish hamda o'quvchilarning og'zaki nutqini faollashtirish imkonini beradi.

Mazkur metodlarning umumiy xususiyati shundaki, ular o'quvchini tayyor bilimni qa-

bul qiluvchi emas, balki matnni tahlil qiluvchi, baholovchi va yangi mazmun yaratuvchi faol subyekt sifatida shakllantiradi. Natijada o'quvchilarda nutqiy kompetensiyaning barcha tarkibiy qismlari – matnni anglash, mantiqiy fikrlash, og'zaki va yozma nutqni rivojlantirish hamda samarali muloqot olib borish ko'nikmalari kompleks tarzda shakllanadi.

“Matnni davom ettir” metodining pedagogik imkoniyatlari

Ona tili ta'limida matn bilan ishlash o'quvchilarning nutqiy kompetensiyasini rivojlantirishning muhim vositalaridan biri hisoblanadi. Biroq amaliyotda matn ustida ishlash ko'pincha matnni o'qish, mazmunini qayta hikoya qilish yoki savollarga javob berish bilan cheklanib qolmoqda. Bunday yondashuv o'quvchilarning ijodiy fikrlashi va mustaqil nutqini rivojlantirish imkoniyatlarini to'liq namoyon eta olmaydi. Shu sababli matnni faol o'zlashtirishga xizmat qiluvchi interfaol metodlardan foydalanish muhim metodik ahamiyat kasb etadi.

Muallif tomonidan ishlab chiqilgan **“Matnni davom ettir”** metodi o'quvchilarning matn mazmunini chuqur anglash, voqealar rivojini mantiqan davom ettirish hamda o'z fikrini og'zaki va yozma shaklda erkin ifodalash ko'nikmala-

rini rivojlantirishga qaratilgan innovatsion yondashuv hisoblanadi. [8: 143] Mazkur metodda o'quvchi tayyor matnni qabul qiluvchi emas, balki uning mazmunini tahlil qiluvchi, yangi g'oyalar yaratuvchi va matnni mustaqil davom ettiruvchi faol ishtirokchi sifatida namoyon bo'ladi.

Metodning didaktik maqsadi o'quvchilarda bog'lanishli nutqni rivojlantirish, tasavvur doirasini kengaytirish, mantiqiy va ijodiy fikrlashni faollashtirish hamda matn bilan ishlash kompetensiyasini shakllantirishdan iborat. Shuningdek, metod o'quvchilarning voqealarni tahlil qilish, sabab-oqibat bog'liqligini aniqlash va o'z nuqtayi nazarini asosli bayon etish ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Metodni qo'llash jarayonida o'qituvchi dars mavzusiga mos badiiy yoki ilmiy matnni tanlaydi va o'quvchilar bilan birgalikda tahlil qiladi. Matnning eng qiziqarli yoki muammoli qismida o'qish to'xtatiladi hamda o'quvchilarga voqealar rivojini mustaqil davom ettirish

vazifasi beriladi. Topshiriq og'zaki yoki yozma shaklda bajarilishi mumkin. Yakuniy bosqichda o'quvchilar tomonidan yaratilgan matnlar muhokama qilinadi, turli yechimlar qiyoslanadi va eng mantiqiy hamda ijodiy yondashuvlar tahlil qilinadi.

Masalan, 11-sinf ona tili darsligida Alisher Navoiy va Husayn Boyqaro o'rtasidagi suhbat aks etgan matn o'qilgandan so'ng voqea eng muhim nuqtada to'xtatiladi. O'quvchilarga: *“Agar siz Alisher Navoiy o'rnida bo'lganingizda, Husayn Boyqaroning fikriga qanday javob bergan bo'lardingiz?”* mazmunidagi topshiriq beriladi. Ushbu topshiriq o'quvchilarni matn mazmunini chuqur tahlil qilishga, tarixiy shaxslarning fikrlash uslubini anglashga hamda o'z munosabatini mantiqiy dalillar asosida bayon etishga undaydi.

Amaliy kuzatishlar shuni ko'rsatadiki, mazkur metoddan muntazam foydalanish o'quvchilarning nutqiy faolligini oshiradi, bog'lanishli matn tuzish ko'nikmalarini rivoj-

1-rasm. “Matnni davom ettir” metodini qo'llash bosqichlari

lantiradi, lugʻat boyligini kengaytiradi hamda ijodiy fikrlashini ragʻbatlantiradi. Eng muhimi, oʻquvchilar matnni shunchaki oʻqib chiqish bilan cheklanmay, uning mazmunini chuqur anglaydi, voqealarni tahlil qiladi va yangi mazmun yaratishga intiladi. Natijada dars jarayoni oʻquvchi markazli, interfaol va samarali pedagogik faoliyatga aylanadi.

“Savol generatori” metodining pedagogik imkoniyatlari

Matn bilan ishlash jarayonida oʻquvchilarning faolligini oshirish va matn mazmunini chuqur anglashga erishish samarali savollarni shakllantirish bilan chambarchas bogʻliq. Taʼlim amaliyotida savollarni, odatda, oʻqituvchi tayyor holda beradi, oʻquvchilar esa ularga javob qaytarish bilan cheklanadi. Bunday yondashuv oʻquvchilarning mustaqil fikrlashi va tahliliy koʻnikmalarini toʻliq rivojlantirish imkonini bermaydi. Shu bois oʻquvchilarning oʻzlari savol tuzish jarayoniga faol jalb etilishi muhim metodik ahamiyat kasb etadi.

Muallif tomonidan ishlab chiqilgan “Savol generatori” metodi oʻquvchilarning matn mazmunini chuqur tahlil qilishi, muhim gʻoyalarni

ajrata olishi hamda mustaqil ravishda mazmunli savollar yaratish koʻnikmalarini rivojlantirishga qaratilgan innovatsion yondashuvdir. [9: 165] Ushbu metod oʻquvchini tayyor javobni izlovchi emas, balki savol qoʻyish orqali bilimni mustaqil kashf etuvchi faol ishtirokchiga aylantiradi.

Metodning didaktik maqsadi oʻquvchilarda tanqidiy va tahliliy fikrlashni rivojlantirish, matnni anglash darajasini chuqurlashtirish, muloqot madaniyatini shakllantirish hamda nutqiy kompetensiyani takomillashtirishdan iborat. Savol tuzish jarayonida oʻquvchilar matnning asosiy va ikkinchi darajali gʻoyalarni ajratadi, sabab-oqibat bogʻliqligini aniqlaydi, muallif pozitsiyasini baholaydi hamda oʻz munosabatini asoslashga intiladi.

Metodni qoʻllash jarayonida oʻquvchilar avvalo matnni diqqat bilan oʻqiydilar va uning mazmunini tahlil qiladilar. Shundan soʻng ular matn yuzasidan turli darajadagi savollarni ishlab chiqadilar. Savollar faktik, tahliliy, muammoli va ijodiy xarakterga ega boʻlishi mumkin. Keyingi bosqichda oʻquvchilar oʻzaro savollar almashib, ularga javob beradilar, javoblarning toʻliqligi va mantiqiyiligini baholaydilar ham-

2-jadval

“Savol generatori” metodini qoʻllash algoritmi

Bosqich	Oʻqituvchi faoliyati	Oʻquvchi faoliyati
Matnni tanishtirish	Dars mavzusiga mos matnni tanlaydi va oʻquvchilarga taqdim etadi.	Matnni diqqat bilan oʻqiydi va mazmuni bilan tanishadi.
Matnni tahlil qilish	Yoʻnaltiruvchi savollar orqali matnning asosiy gʻoyasini aniqlashga yordam beradi.	Matn mazmunini tahlil qiladi, asosiy va ikkinchi darajali gʻoyalarni ajratadi.
Savollar yaratish	Faktik, tahliliy va ijodiy savollar tuzish boʻyicha yoʻriqnoma beradi.	Matn asosida turli darajadagi savollarni mustaqil ishlab chiqadi.
Savollar almashinuvi va muhokama	Guruhlar oʻrtasida savollar almashinuvini tashkil etadi va muhokamani boshqaradi.	Boshqa guruhlarining savollariga javob beradi, fikr bildiradi va munozarada ishtirok etadi.
Baholash va refleksiya	Eng mazmunli savollarni tahlil qiladi, xulosa chiqaradi va fikr-mulohaza bildiradi.	Oʻz faoliyatini tahlil qiladi, yangi bilim va xulosalarini ifodalaydi.

da eng mazmunli savollar yuzasidan umumiy muhokama olib boradilar.

Masalan, 8-sinf ona tili darsligidagi ekologiya mavzusiga oid matn o'rganilgach, o'quvchilarga matn asosida kamida beshta savol tuzish topshirig'i beriladi. Bunda savollarning turli darajada bo'lishiga e'tibor qaratiladi. Jumladan, **“Matnda qanday ekologik muammo haqida so'z yuritilgan?”** kabi faktik savollar bilan bir qatorda, **“Agar siz ushbu muammoni hal etish imkoniga ega bo'lsangiz, qanday takliflarni ilgari surgan bo'lardingiz?”** kabi tahliliy va ijodiy savollar ham tuziladi. Mazkur faoliyat o'quvchilarning matnni chuqurroq anglashiga hamda o'z fikrini asosli bayon etishiga xizmat qiladi.

Amaliy kuzatishlar shuni ko'rsatadiki, “Savol generatori” metodidan muntazam foydalanish o'quvchilarning matn bilan ishlash kompetensiyasini rivojlantiradi, tanqidiy fikrlashini faollashtiradi, savol berish va savolga javob qaytarish madaniyatini shakllantiradi. Natijada o'quvchilar matnni yuzaki emas, balki mazmunan tahlil qilishga, dalillarni izlashga va o'z fikrini mantiqiy asoslashga odatlanadilar. Bu esa ularning nutqiy kompetensiyasini rivojlantirish bilan birga, dars jarayonidagi faolligini va mustaqil ta'lim olish motivatsiyasini ham oshiradi.

“Matn asosida dialog yaratish” metodining pedagogik imkoniyatlari

O'quvchilarning nutqiy kompetensiyasini rivojlantirishda muloqotga asoslangan ta'lim muhim o'rin tutadi. Ayniqsa, matn asosida tashkil etilgan dialogik faoliyat o'quvchilarning og'zaki nutqini faollashtirish, fikrini erkin va asosli ifodalash, suhbatdoshning nuqtayi nazarini tinglash hamda muloqot madaniyatini shakllantirishda samarali vosita hisoblanadi. [9: 174] Shu bois ona tili darslarida matn mazmunini dialog orqali qayta talqin qilishga yo'naltirilgan metodlardan foydalanish o'quvchilarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Muallif tomonidan taklif etilgan “Matn asosida dialog yaratish” metodi o'quvchilarning matn mazmunini chuqur anglash, qahramonlar xarakterini tahlil qilish, turli nuqtayi nazarlarni taqqoslash hamda muloqot jarayonida fikr almashish ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan innovatsion yondashuvdir. Ushbu metodda o'quvchilar tayyor dialogni o'qib chiqish bilan cheklanmay, matn mazmunidan kelib chiqib yangi dialog yaratadilar, qahramonlar o'rtasidagi munosabatni mustaqil talqin qiladilar va turli kommunikativ vaziyatlarni modellashtiradilar.

Metodning didaktik maqsadi o'quvchilarda og'zaki nutqni rivojlantirish, muloqot madaniyatini shakllantirish, matnni tahlil qilish ko'nikmalarini takomillashtirish hamda ijodiy va tanqidiy fikrlashni qo'llab-quvvatlashdan iborat. Mazkur metod o'quvchilarning til vositalaridan kommunikativ vaziyatga mos ravishda foydalanish, fikrini dalillar bilan asoslash va suhbat davomida muloqot etikasiga rioya qilish kompetensiyalarini ham rivojlantiradi.

Metodni qo'llash jarayonida o'qituvchi avvalo dars mavzusiga mos matnni tanlaydi va o'quvchilar bilan birgalikda uning mazmunini tahlil qiladi. Keyingi bosqichda o'quvchilar juftlik yoki kichik guruhlariga bo'linib, matndagi qahramonlar, voqealar yoki muammoli vaziyatlar asosida dialog yaratadilar. Tayyorlangan dialoglar sinfda namoyish etiladi, o'quvchilar o'zaro fikr almashadilar, yaratilgan dialoglarning mazmuni, nutqiy ifodasi va mantiqiyliги yuzasidan muhokama olib boriladi. Yakuniy bosqichda eng muvaffaqiyatli dialoglar tahlil qilinib, umumiy xulosalar chiqariladi.

Masalan, 10-sinf ona tili darsligida berilgan ijtimoiy mavzudagi matn o'rganilgandan so'ng o'quvchilarga matn qahramonlari o'rtasida bo'lib o'tishi mumkin bo'lgan dialogni yaratish topshirig'i beriladi. O'quvchilar qahramonlarning xarakteri, nutq uslubi va matnda ilgari surilgan g'oyadan kelib chiqib muloqotni

mustaqil tashkil etadilar. Ushbu faoliyat na-faqat matn mazmunini chuqurroq anglashga, balki o'z fikrini ravon, mantiqiy va adabiy til me'yorlariga rioya qilgan holda ifodalashga ham xizmat qiladi.

Amaliy tajribalar shuni ko'rsatadiki, "Matn asosida dialog yaratish" metodidan muntazam foydalanish o'quvchilarning kommunikativ faolligini oshiradi, og'zaki nutqini boyitadi, muloqot madaniyatini rivojlantiradi hamda jamoada ishlash ko'nikmalarini shakllantiradi. Eng muhimi, o'quvchilar matnni passiv o'quv material sifatida emas, balki real kommunikativ vaziyatlarni yaratishga xizmat qiluvchi didaktik vosita sifatida qabul qiladilar. Natijada ular o'z fikrini erkin bayon etish, boshqalarning fikrini tinglash va asosli munozara olib borish ko'nikmalarini egallaydilar.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, zamonaviy darslik matnlari o'quvchilarning nutqiy kompetensiyasini rivojlantirish uchun keng didaktik imkoniyatlarga ega. Matn bilan ishlashni innovatsion yondashuvlar asosida tashkil etish o'quvchilarning matnni anglash, tahlil qilish, mustaqil fikrlash hamda og'zaki va yozma nutqini izchil rivojlantirishga xizmat qiladi.

Tadqiqot davomida tavsiya etilgan "Matnni davom ettir", "Savol generatori" va "Matn asosida dialog yaratish" metodlari o'quvchilarni dars jarayonining faol ishtirokchisiga aylantirishi, ularning kommunikativ faolligi, ijodiy fikrlashi va muloqot madaniyatini rivojlantirishda samarali vosita ekanligi asoslandi.

Mazkur metodlarni ona tili darslarida tizimli qo'llash o'quvchilarning matn bilan ishlash kompetensiyasini takomillashtirish, fikrini erkin va mantiqiy bayon etish, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish hamda jamoada samarali hamkorlik qilish ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Shuningdek, ushbu metodlar darslik matnlarining didaktik imkoniyatlarini to'liq ro'yobga chiqarish, ta'lim jarayonini interfaol tashkil etish va kompetensiyaviy yondashuvni amaliyotga samarali tatbiq etish uchun metodik asos bo'lib xizmat qiladi.

Kelgusida mazkur metodlarni turli sinflar va fanlar kesimida amaliy sinovdan o'tkazish, ularning ta'lim samaradorligiga ta'sirini tajriba-sinov ishlari orqali baholash hamda raqamli ta'lim vositalari bilan integratsiyalash imkoniyatlarini o'rganish istiqbolli tadqiqot yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. [4: 18; 9: 201]

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Azizxo'jayeva N.N. *Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat*. – Toshkent: TDPU, 2006.
2. Mahmudov N., Nurmonov A. va boshq. *Ona tili. 10-sinf*: umumiy o'rta ta'lim maktablari uchun darslik. – Toshkent: Respublika ta'lim markazi, 2022.
3. Mahmudov N., Nurmonov A. va boshq. *Ona tili. 11-sinf*: umumiy o'rta ta'lim maktablari uchun darslik. – Toshkent: Respublika ta'lim markazi, 2022.
4. Ona tili fanidan Milliy o'quv dasturi (5–11-sinflar). – Toshkent: Respublika ta'lim markazi, 2021.
5. Ochilov M. va boshq. *Pedagogika*. – Toshkent: O'qituvchi, 2010.
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi PF–5712-son Farmoni. *O'zbekiston Respublikasi xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi to'g'risida*. – Toshkent, 2019.
7. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 6-apreldagi 187-son qarori. *Umumiy o'rta ta'limning davlat ta'lim standartini tasdiqlash to'g'risida*. – Toshkent, 2020.
8. Qosimova K., Matchonov S., G'ulomova X., Yo'ldosheva Sh., Sariyev Sh. *Ona tili o'qitish metodikasi*. – Toshkent: Noshir, 2009.
9. Richards J. C. *Approaches and Methods in Language Teaching*. 3rd ed. – Cambridge: Cambridge University Press, 2014.
10. Tomlinson B. *Developing Materials for Language Teaching*. 2nd ed. – London: Bloomsbury Academic, 2013.